

19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Coğrafyasında Yaygın Siyer Eserlerinin Batıya Tanıtımı: Hammer Örneği

İBRAHİM SARIÇAM

Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi

Ibrahim.Saricam@divinity.ankara.edu.tr

Giriş

Ülkemizde daha ziyade Osmanlı Devleti Tarihi yazarı olarak tanıdığımız Avusturyalı tarihçi, diplomat ve oryantalist Joseph von Hammer Purgstall¹ (1774-1856) “Der Islam und Mohammed” (İslam ve Muhammed) adında iki uzun makale kaleme almış, ilki, yani İslam’ı tanıttığı kısmı Viyana’da yayınlanan *Jahrbücher der Literatur* adlı dergide 1834 yılında, genişlik olarak onun yaklaşık iki katı olan ve Hz. Muhammed ve biyografisinin kaynaklarını ele aldığı ikincisi ise yine aynı dergide 1835 yılında yayınlanmıştır. Gotik Alman alfabesiyle basılan ve daha sonra başka bir baskısına rastlayamadığımız bu uzun makalelerden biz burada ikincisini ele

¹ Avusturyalı tarihçi, diplomat ve oryantalist. 1774 yılında Avusturya’nın Graz kentinde dünyaya geldi. 1789 yılından itibaren on yıl boyunca Orientalische Akademie’de diplomatik tercüman eğitimi gördü. Dil öğrenmeye yatkın bir kişiliğe sahip olan Hammer, bu süre zarfında üç şark dilinin, yani Türkçe, Arapça, Farsça’nın yanı sıra İtalyanca, Fransızca, Latince ve Yunanca da öğrendi. 1799 yılında ilk kez diplomatik görevle tercüman olarak İstanbul’a geldi ve 1806 yılına kadar yedi yıl süreyle burada kaldı. Bu dönemde Doğu tarihi ve edebiyatıyla ilgilendi, Osmanlı Devleti’ni ve Mısır’ı yakından tanıma imkânı buldu. Bundan sonra Avusturya’ya döndü ve Viyana’da tercümanlık ve saray müşavirliği yaptı. Bu arada Hâfız divânını ve Bâkî divânını Almanca’ya çevirdi. İstanbul ve Boğazları tanıtan iki ciltlik rehber kaleme aldı. Viyana’ya yerleştikten sonra bir daha doğuya gitmemekle birlikte, başta Fransızlar olmak üzere şarkiyatçılarla temasını sürdürdü ve Avrupa’nın çeşitli şehirlerini gezdi. Bu arada ünlü şarkiyatçı Silvestre de Sacy ile tanıştı. Türk, İran ve Arap edebiyatlarından yaptığı çevirilerle başta Goethe olmak üzere Alman edebiyatını da etkiledi ve yeni ilham kaynağının ortaya çıkmasına vesile oldu. Goethe’den Hegel’e ve Engels’e kadar Almanca konuşan dünyanın aydın ve bilgin çevrelerinin ilgi ve saygısını kazandı. Ayrıca Osmanlı devlet adamlarının da ilgisini çekti ve takdirini celbetti. 1835’te politikayı bırakıp kendini tamamen tarih çalışmalarına verdi. Şark’ı Sevenler Cemiyeti’nin de kurucusu olan Hammer, Fars dillerine, Doğu tarihine ve Türklükle ilgili alanlara girdi ve hemen her alana el attı. O, Osmanlı seyahatnamelerini Avrupa’ya tanıtan ilk tarihçidir. Osmanlı Tarihini yazmış ve aynı zamanda, bizim konumuzla ilgili olarak, Siyer literatürünü de geniş bir şekilde Batı’ya tanıtmıştır. 23 Kasım 1856 tarihinde Viyana’da vefat eden Hammer’in eserlerinden bazıları şunlardır: *Geschichte des Osmanischen Reiches* [Osmanlı Devleti tarihi], 10 c. (Pest, 1827-1835); *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst* [Osmanlı şairleri biyografisi], 4 c. (Pest, 1836-1838); *Geschichte der Chane der Krim, unter Osmanische Herrschaft* [Osmanlı hakimiyetinde Kırım Hanları tarihi] (Viyana, 1856); *Der Diwan von Mohammed Schemsed-din Hafiz* (Stuttgart & Tübingen, 1812); *O Kind! Die berühmte ethische Abhandlung Ghasali’s [el-Gazâlî’den Eyyuhâ’l-Veled çevirisi]* (Viyana, 1838).

alacağız.² Hammer bu yazısının giriş kısmında önce Hz. Muhammed'in başarısından bahsetmekte, ardından kendi zamanına kadar Hz. Muhammed hakkında Batı'da yapılan çalışmaların bir özetini vermektedir. Biz bu giriş kısmını yazarın kaleminden olduğu gibi aktaracağız. Ardından, kaynakları tanıttığı kısmı ise özetleyerek vereceğiz.

İslam ve Muhammed

Üç kıtada hâkim olan bir dinin, yani İslam'ın kurucusu Muhammed, dinler ve milletler tarihinde, özellikle onunla ilk kez kat'î bir gelişme kazanan Arapların tarihinde bir zirvedir. Bu nedenle onun hayat hikâyesi ve öğretisinin, Ortaçağ'dan bu yana, sadece Asya'da değil, aynı zamanda Avrupa'da da tüm tarih yazarlarını harekete geçirmiş olması tabiidir. Daha Kral Cantacuzen [ö.1383], 1210 yılında İslam'ı öğrenmek için Bağdat'a seyahatte bulunan Dominikan Richard'ın münazarasını derinlemesine tetkik ederek Muhammed'in öğretilerine karşı dört mektuptan ibaret bir polemik yazısı kaleme almıştır (*Joannis Cantacuzeni Constantinopolitani contra Mahometicam fidem Christiana et orthodoxa assertio*, Basileae 1543). Vaktiyle Müslüman bir fakih olan, sonra kendini papazlığa vakfeden Mağribli mürted Andreas [ö.1515], terk ettiği öğretinin aleyhine yazı yazmıştır (*Johannes Andreas de Confusione sectae Mohametanae*, İtalyanca 1540, Latince 1595 ve 1656). İspanyol gramerci Clenardus [ö.1542] (Clenardi epistola), Kur'an'ı ezberlemek için (eğlence olsun diye) Arapça öğrenmişti. Kardinal Nikolaus de Cusa [1401-1464] (*Cusani cribratio Alcorani*) ve Toledo başpiskoposu Rodrich [ö.1247] (*Roderici Toledani Historia Arabum*), ülkelerinde İslam'a şiddetle karşı koydular. 16. yüzyılda Melanchton [1497-1560] ve Bibliander [1504-1564], Kur'an aleyhinde hacimli kitaplar yayımladılar. Almanya, yoğun bir şekilde Türk-İslam aleyhtarlığını konu alan literatürle istila edildi. Bunların içinde iyi niyetle yapılanlar bulunmakla birlikte, büyük bir kısmı Muhammed'in öğretilerine karşı gülünç iddialar içermektedir. Peygamber'in isminin Mahumet ya da Mahomet şeklinde tahrifi gibi. Aynı zamanda da bunlarda onun hayatı ve vefatı hakkında o kadar abes şeyler bulunmaktadır ki, bıkkınlık verecek kadar sık tekrar edilen 'epilepsi nöbetleri masalları', Peygamberin Kur'an postacısı olarak eğitilmiş bir güvercin şeklindeki tavsifi, Mekke'de bulunduğu iddia edilen göklerdeki büyük bir mıkna-tısa asılı bir tabuttan

² Joseph von Hammer Purgstall, "Der Islam und Mohammed," *Jahrbücher der Literatur* 68 (1834), ss.1-51; 69 (1835), ss.1-90.

bahsedilmesi bunlar arasındadır. Neden sonra Kur'an, Hinkelman tarafından neşredilip Maraccius [1612-1700] tarafından da tercüme edilip çürütülmeye çalışıldığında, o vakte kadar yanlış ve yanıltıcı bilgilerle kör edilmiş Avrupa'da Muhammed'in öğretisi hakkındaki gerçek aydınlanma tahakkuk etti. Çünkü eskiden İngiliz Robert Keten [12. Yüzyıl] ve Alman Widmansted [ö.1557] ve Hackspan'ın [1607-1659] Kur'an'dan tanıttıkları, sadece bazı parçalar ve insicamsız notlardan ibaretti.

Maraccius'un Kur'an çevirisi Padua'da basıldığında (1698), aynı yılda Prideaux'un [1648-1724] ilk Muhammed biyografisinin üçüncü baskısı Londra'da neşredildi; ancak onun tarafgirliğini eserin başlığı ortaya koyuyor (*The true nature of imposture fully display'd in the Life of Mahomet*, Londra 1690 [*Muhammed'in hayatında sergilenen sahte bir peygamberin gerçek karakteri*]). Onun kaynakları, ünlü oryantalistler Golius [1596-1667], Pococke [1604-1691], Hottinger [1620-1667], Reland [1676-1718] ve Abraham Echellensis'in [1605-1664] eserlerinde Ebū'l-Ferac [1226-1286], el-Beydāwī [ö.685/1286], eş-Şehristānī [ö.548/1153], Elmakin [el-Mekīn] [1205-1273] ve Eutyechius'tan [877-940] hülasa olarak kopya edilen pasajlardan başka bir şey değildi. 1700'lü yılların başında Ebū'l-Fidā'nın [ö.732/1331] eserinden çeviri ile ve pek çok yerinde diğer Müslüman müelliflerden elde ettiği bilgilerle yazdığı Muhammed biyografisi ile Johann Gagnier [ö.1740] sahneye çıktı. Onun ana kaynağı, 1008/1599 yılında vefat eden çok muahhar bir tarih müellifi ve muahhar bir derleyici olarak Oxford Kütüphanesi'nin müracaat etmediği ilk kaynakların müellifleriyle kıyaslandığında daha az ağırlığa sahip olan Aḥmed b. Yūsuf'tur. On yıl sonra (1732) da *Leben Mohammeds* [Muhammed'in Hayatı] adlı eseri yayınlandı. Bu eser, bir asır sonra günümüzde bile yegâne otantik özelliğe sahiptir ve kaynaklara dayanılarak kaleme alınmış detaylı bir Muhammed biyografisi olarak tarihsel itimadı hak eder. İçerisinde yer alan Peygamber'in Arap mucize menkıbelerini genişletmek bugün de kimsenin aklına gelmez. Fakat menkıbeler, bizzat mucizeleri değil, yalnızca bunlara yerleştirilen inancı ispatladıkları sürece tarih alanına aittir. Bu tarih eserlerine de çoğunlukla sadece Ebū'l-Fidā, Kur'an ve Kur'an tefsirleri kaynaklık eder. Onun Aḥmed b. Yūsuf'un eseri dışında faydalandığı tek tarih, Cenābī'nin [ö.1591] yine onun kadar yeni Türkçe eseridir [*el-Aylemu'z-Zāhir*]. Muhammed'in asıl biyografilerinden hiçbiri onun elinde yoktu. Bu biyografilerin en eskileri olan ve 218/828 yılında vefat eden İbn Hişām tarafından yayımlanan, 151/768 yılında vefat eden Muḥammed b. İshāq'ın eserleri hakkındaki ilk çalışmaları –Muhammed öncesi Arap

tarihinin olgularını dikkate alarak– Freiherr Silvester de Sacy [1758-1838] yürütmüş ve bunlardan bazı pasajları metin ve tercüme olarak tanıtmıştır.

Geçen yüzyılda yayınlanmış diğer üç Fransızca Muhammed biyografisi Turpin [1709-1799], Boulainvilliers [1658-1722] ve Savary'ninkilerdir [1750-1788]. Gagnier'in yukarıdaki iki kaynağından [Aḥmed b. Yūsuf ve Ebū'l-Fidā'] faydalandığı için güvenilirlerdir. Bayle [1647-1706], Voltaire [1696-1778], Gibbon [1737-1794] ve Müller bu eserlerden faydalanarak İslam'ın kurucusunun güvenilir temel tarihî tasvirini ortaya çıkardılar. Aynı şekilde, İngiliz yazarların yani Guthrie [1708-1770] ve Grai'nin [1724-1811] eserlerinin on altıncı cildinden Schlosser [1776-1861] ve Rotteck'e [1775-1840] kadar yakın dünya tarihinin tüm diğer yazarları da (yukarıdaki eserlerden faydalanmışlardır). İki cilt halinde yayımlanan Almanca biyografi, baskı yerinin gösterdiği gibi (Mekke 1802) görünüşe göre – bundan üç yıl önce yayımlanmış olan— Rehbinder'in yazılarını temel alan bir çeşit romandır. Yayınlanan bu yarım düzine Avrupa biyografisinden sonra, geçenlerde Fransızca Raimond de Luli'nin [ö. yaklaşık 1315] eseri yayınlandı.

Yukarıdaki eserlerin yanında Sale'in [ö.1736] Kur'an çevirisi, Ockly'nin [1678-1720] *Sarazenlerin Tarihi*, Buckingham'ın [1786-1855], Keppel'in [1799-1891], Burckhardt'ın [1784-1817] ve Madden'ın [1798-1886] eserlerinden istifade ile yazılan 179 sayfalık bir eser Amerika'da yayınlandı. Son yayınlanan 4 seyahatnamede Peygamber'in hayatından yeni bir şey öğrenilmesi beklenmiyor. Bu daha çok şu yazarlardan istifade ile mümkün olurdu.

Gagnier'in takdire şayan eserinde istifade ettiği ana kaynaklar, üç genel İslam tarihçisidir: Arapça'da Ebū'l-Fidā', Aḥmed b. Yūsuf ve Türkçe'de Cenābī. Bu üçünden Ebū'l-Fidā' 14., diğer ikisi ta 16. yüzyılın sonlarında yaşamıştır. Bu, Müslümanların bıraktığı zengin hazinenin küçük bir parçası! Ve ondan ne kadar azı tanınıyor! ...

Değerlendirmekte olduğumuz makalesinde Hammer, Kātib Çelebī'nin (1609-1657) kaydettiği Arapça, Farsça ve Türkçe toplam 1200 tarih müellifinden yaklaşık yüz tanesinin umumî, diğerlerinin hususî tarih olduğunu belirtir. Şöyle der:

Bu yüz taneden yarısı tanınmış genel tarihlerdir. Bunlardan bir kısmı Avrupa kütüphanelerinde mevcuttur. Diğerleri Asya kütüphanelerinde ve kitapçılarda bulunur. Bu elli Müslüman dünya tarihi müellifinden yarısı

Arap, diğer yarısı da Fars ve Türk'tür. Son iki toplum sadece 400 yıldan beri birkaç tarih müellifi ortaya çıkarabildikleri için, daha öncekiler için, Muhammed'in hicretinden geçen sekiz yüz yıldan beri sadece Arapları tek kaynak yazarı olarak görmek gerekir. Şimdiye kadar doğu tarihini ne yazarlar, ne de araştıranlar, ne de kronologlar, ne de filologlar İslam tarihinin müelliflerini kronolojik olarak gösterme zahmetinde bulunmadıklarından, burada biz, 24 Arap, 12 Fars ve bir o kadar da Türk müellifi eserlerinin adlarıyla ve yaşadıkları zamanlarıyla beraber kısaca göstermek istiyoruz.

Bu çerçevede Hammer, İbn Kuteybe'den (ö.276/889) başlayarak, genel tarih müverrihlerinden bahseder. İbn Kuteybe'nin yaşadığı dönemi takip eden asırda genel İslam tarihçiliğinin "iki herkül sütunu" olarak eṭ-Ṭaberī (ö.310/923) ve el-Mes'ūdī'yi (ö.345/956) zikreder; ardından da aralarında İbn Miskeveyh (ö.421/1030), el-Ḳudā'ī (ö.454/1062), İbnu'l-Eṣṣīr (ö.630/1233), el-Beydāwī, en-Nuveyrī (ö.733/1333), Ebū'l-Fidā', ez-Zehebī (ö.748/1348), İbn Keṣīr (ö.774/1373), İbn Bībī (ö.684/1285), el-Makrīzī (ö.845/1442), es-Suyūṭī (ö.911/1505), Aḥmed b. Yūsuf ed-Dimeşķī (*Aḥbāru'd-Duvel* ...) gibi genel tarihçilerin de bulunduğu 24 müverrihi, en meşhur bir, ya da varsa birden fazla genel tarih eserlerine atıfta bulunarak kaydeder.

Bahsi geçen 24 müellifin Arap olduğunu belirttikten sonra en sonuncusunun 16. yüzyılın sonunda yaşadığını belirtir. İbnu'l-Eṣṣīr ve İbn Keṣīr'in eserlerinin hacim ve içerik bakımından, Siyer konusundaki önemini vurgular. Buna sonuncuların, doğal olarak sadece Peygamber'in tarihi hakkında özel bilgi veren eserlerden çok daha geride olduğunu belirtir. Hammer önemli bir hususa işaret ederek, bunlardan İbn Hişām'ın eseri de dahil hiçbirinin, Hz. Muhammed'in hayatının ortaya konulması için kaynak olarak Avrupalı yazarlar tarafından kullanılmadığını dile getirir (ss.5-9).

Hammer, daha sonra, Siyer kaynaklarına geçmeden önce, Siyer hakkında bilgi içeren Farsça ve Türkçe genel tarihleri ayrı ayrı verir. Küçük Nişancı (ö.979/1571), Cenābī, 'Ālī (ö.1008/1600), Kātib Çelebī, Hüseyn Hezārfen (ö.1103/1691), Nişancızāde (ö.1031/1621), 'Azīz Çelebizāde (ö.1068/1658) saydığı müellifler arasındadır (ss.10-11).

Arapça'da Ebū'l-Fidā' ve Türkçe'de Cenābī'nin, eserleri Gagnier tarafından istifade edilen müellifler olduğunu kaydeden Hammer, "daha çok genel tarih Gagnier'in elinde bulunabilseydi, yorucu olurdu" der. *Sīra*'nın, Arap literatüründe tarihin özel bir dalını oluşturduğunu vurgular. "Ya

doğumundan ölümüne kadar tamamen hayatı ile ilgili olsun, ya da bazı yıllardaki özel olaylarla veya özelliklerini tanımlayan veyahut da onun övgüleriyle ilgili olsun tüm eserleri kapsıyor” der. Bunlar yedi sınıfa ayrılabilir: Mevlüdiyye, Mîrâciyye, Şemâ’îl, Hâşâ’îş, Mu’cizât, Megâzî, Sîra. Sîra, sadece Peygamber’in hayatını anlatan tarihî belgelerde değil, aynı zamanda yakın zamanda Mısır roman yazıcılığında romanların adları için de yanlış olarak kullanılmıştır. Bunların en meşhurları Sîratu İskender, Sîratu Benî Hilâl, Sîratu ‘Anter, Sîratu’l-Hâkim bi-Emrillâh gibi eserlerdir.

Daha sonra “Peygamber’in hayatını ele alan hacimli eserlerin müellifleri, kaynaklarını göstererek müfessirlerin eserlerinden, hadislerden, kelam, fıkıh, tasavvuf, edebiyat ve tarih kitaplarından faydalanmışlardır” diyen Hammer, *Târîhu’l-Hamîs*’in, bütünlük ve inandırıcılık bakımından siyerin en önemli kaynaklarından biri olduğunu, girişte müellifin 120 eserden faydalandığını belirttiğini kaydeder. “Bu eser, Peygamber’in hayatını anlatan diğer eserlerle kıyaslandığında, zenginlik ve değer bakımından diğerleri onun altında olmalıdır” der.

Bundan sonra siyer kaynaklarına geçen Hammer, Hz. Peygamber’in biyografisi ile ilgili 120 temel kaynağı, yine Kâtib Çelebî’den istifade ederek kaydeder ve elinde bulunanları da tanıtır, kronolojik olarak, bazılarının sadece ismini kaydeder, büyük bir kısmının, özellikle köşe taşı olanların çok kısa tasvirini yapar. Bu konuyla ilgili olarak birinci sırada Mûsâ b. ‘Ukbe’ye (ö.141/758), ikinci sırada İbn İshâk’a, üçüncü sırada ‘Urve b. ez-Zubeyr’e (ö.94/713) yer veren ve kronolojik olarak konuya devam eden Hammer’in özel olarak tanıttığı kitaplar arasında İbn Hişâm’ın eseri bulunmaktadır. İbn Hişâm’ın eserinin, bu kaynaklardan, müellifin *Sîra* diye isimlendirdiği, Peygamber’in tam bir biyografisini bir araya getirmiş olan kitap olduğunu kaydettikten sonra, Sylvestre de Sacy’nin İbn Hişâm’la ilgili bir çalışmasına atıfta bulunur. Bu son bilgiyi Hammer eserde sık sık tekrarlamaktadır. Zira Hammer’in vurguladığına göre İbn Hişâm henüz o sırada Avrupa’da Hz. Muhammed’in biyografisi yazılırken kullanılmamıştır. Ayrıca Hammer, İbn Hişâm’ın muhtasar ve şerhlerinden bahseder.

Delâ’îlu’n-Nubuvve adlı eserine atıfla İbn Kuteybe, *Şemâ’îl*’ine işaret ederek et-Tirmizî (ö.279/892), *Delâ’îl*’ine değinerek Ebû Nu’aym el-İşfehânî (ö.430/1038), *A’lâmu’n-Nubuvve* adlı eserine atıfla el-Mâverdî (ö.450/1058), keza *Delâ’îl*’ine atıfla el-Beyhakî (ö.458/1066) ve Kurtubalı İbn ‘Abduberr (ö.463/1071), Hammer’in kaydettiği yazarlar arasındadır. Hammer bu arada, Ebû Ca’fer et-Ṭahāvî’yi (ö.321/933), *Me’ânî’l-Âşâr* adlı eserine işaret ederek zikrediyor. (Muhtemelen kitabı görmediğinden, adında geçen eser

kavramından hareketle, hassaten doğrudan siyer kaynakları olmayan, belki de kullanılabilecek malzeme bulunabileceğinden hareketle, bu ve Ebû'l-Hasen el-Bâhilî'nin *Āṣār*'ı gibi bazı eserlere de yer veriyor).

Hammer'in dikkat çektiği ve siyer yazımında köşe taşı mesabesinde olan bir müellif *eş-Şifā' bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Muştafā* adlı eseriyle el-Kâdî 'İyâd' dır (ö.544/1149). Adından ve Kâtib Çelebî'nin eser hakkında verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere muhtevasının büyük kısmının siyer değil, Peygamber'e karşı ilm-i vezâîfi içerdiğini, çok yönlü müellif es-Suyûtî'nin, bu eserin içinde bulunan rivayetleri *Menâhilu's-Şafā* ... başlığı altında bir araya topladığını zikreder. Eserin iki kez Türkçe'ye çevrildiğini, birincisinin Müftü İshâk Efendi, ikincisinin Müderris Seyyid Muhammed Efendi tarafından gerçekleştirildiğini, son olarak da Galatalı İbrâhîm Hanîf Efendi tarafından şerh edildiğini kaydeder. Devamında es-Suheyli'nin (ö.581/1185) *er-Ravdu'l-Unuf*'ü hakkında kısaca bilgi verir, el-Kelâî'nin (ö.634/1237) *el-İktifā'*sından bahseder. Daha sonra, *el-Vefā' bi-Ahväli'l-Muştafā*, *Muntehā es-Sül*, *el-Hadā'ik*, *Şerafu'l-Muştafā* ve *Şifetu's-Şafve* adlı kitapların müellifi İbnu'l-Cevzî'yi (ö.597/1200) kaydeder. Daha sonra, İbnu'l-Cevzî gibi yedinci yüzyılın sonlarında çok yönlü eser veren Muhibbuddîn eṭ-Ṭaberî'nin (ö.694/1295) vefat ettiğini, onun *Hulāşatu Siyeri Seyyidi'l-Beşer*, *Zehā'iru'l-Uḫbā*, *es-Simṫu's-Semîn* ve *er-Riyādu'n-Naḍira* gibi eserlerin müellifi olduğunu kaydeder. Akabinde, İbn Seyyidi'n-Nās'ın (ö.734/1334) *Uyūnu'l-Eşer* adlı iki ciltlik eserinin siyer-meğazî konusunda kendisinden sonrakiler için önemli bir kaynak olduğunu belirtir. Bu eserin muhtasarından ve şerhinden bahseder. Aynı müellifin *Buşrā'l-Leḫīb fî Zikrā'l-Habīb* adlı eserini kaydeder.

'Alî el-Halebî'nin (ö.1044/1635) *İnsānu'l-Uyūn fî Sīrati'l-Emīni'l-Me'mūn*, ya da kısaca *es-Sīratu'l-Halebiyye* diye bilinen meşhur eserini iki hacimli cilt olarak tavsif eder. 'Alā'uddîn Moğultāy'ın (ö.762/1360), *ez-Zehru'l-Bāsim fî Sīrati Ebî'l-Kāsim* ve bunun muhtasarı *el-İşāra ilā Sīrati'l-Muştafā*, İbnu'l-Munîr'in *el-İktifā' fî Fedā'ili'l-Muştafā*, el-Makrîzî'nin *İmtā'u'l-Esmā'* adlı eserlerini kaydettikten sonra sözü *el-Mevāhibu'l-Ledunniyye*'ye, ve onun müellifi el-Kaşallānî'ye (ö.923/1517) getirir. Bu eserin özelliğinden kısaca bahsettikten sonra, onun, büyük Osmanlı lirik şairi Bâkî (ö.1008/1600) tarafından *Me'ālimu'l-Yakîn fî Sīrati Seyyidi'l-Murselîn* adıyla Türkçe'ye çevrildiğini kaydeder. Bu arada İbn Hacer el-'Askalānî'nin (ö.852/1448) *el-Envār bi-Hasā'ışı'l-Muhtār* adlı eserini yanlışlıkla el-Kaşallānî'ye nisbet eder. Devamında es-Suyûtî'nin *el-Hasā'ış*'ini ve diğer eserlerini, es-Semhūdî'nin (ö.911/1506) *Vefā'u'l-Vefā' bi-Aḫbāri Dāri'l-*

Muştafâ'sını ve diğer eserlerini kaydeder. Karaçelebîzâde'nin *Fevâyihi'n-Nebeviyye fî Siyeri'l-Muştafaviyye* adlı eserini de (haliyle, Kâtib Çelebî'ye uyarak, bu eserin, el-Kâzerünî'nin (ö.758/1357) *Siyer-i Nebeviyye* adlı Farsça eserinin Türkçe'ye çevirisi olduğundan bahsetmeksizin) kaydeder.

Bu arada, İbrâhîm el-Halebî'nin Peygamber'in hayatını anlatan 63 beyitten ve bunların şerhinden ibaret olan ve müellifin aynı zamanda şiir kabiliyetini gösteren *Naẓmu Sîrati'n-Nebî ve Şerhuhu* (Kahire Müzesi, no. B 22.242) adlı eseri Hammer'in ilgisini çekmiştir. Cemâluddîn 'Aṭâ'ullâh'ın Farsça *Ravzatu'l-Aḥbâb*'ı, eş-Şâmî'nin (ö.942/1536) *Subulu'l-Hudâ ve'r-Raṣâd*'ı Hammer'in kaydettiği siyerler arasındadır. Hemen belirtmek gerekir ki Hammer'in takdim ettiği eserlerin yarıdan çoğu Osmanlı coğrafyasında telif edilmiş siyerleri içermektedir (ss.14-26).

Hammer devamla, Arapça, Farsça ve Türkçe en meşhur siyerleri tekrar sayar. Siyer müelliflerinin babası olarak İbn Hişâm, et-Tirmizî ve el-Beyhaķî'yi, daha sonra et-Ṭaberî, es-Suyûtî, İbnul-Cevzî, el-Ḳaşallânî ve ed-Diyârbekrî'yi (ö.966/1559) kaydeder. Yukarıda sayılan Arapça biyografilerin en önemlilerinin, el-Ḳâḏî 'İyâd'ın, el-Ḳaşallânî'nin ve ed-Diyârbekrî'nin kitapları olduğunu söyler. Bunların içinden birisi seçilecek olursa, *el-Hamîs*'in tercihi hak ettiğini söyler. Fars müelliflerinden de 'Aṭâ'ullâh'ın *Ravzatu'l-Aḥbâb*'ını, Türkçe olarak da 'Alî el-Halebî'nin eserini kaydeder. Bu son üçü, ona göre en iyi Arapça, Farsça ve Türkçe kaynaklardan istifade ederek ileride Muhammed biyografisi kaleme alacak Avrupalılar için yeterli olabilir. Veysî'nin (ö.1037/1628) *Durratu't-Tâc fî Sîrati Şâhibi'l-Mi'râc* adlı eserine Nâbî'nin (ö.1124/1712) yazdığı ve 1829 yılında Mısır'da basılan zeyilden bahseder ve örnekler verir. Akabinde el-Halebî'nin kitabının muhtevasını kaydeder.

Hammer, Peygamber'in Fil Yılı'nda doğumunu birinci, Ebû Leheb'in cariyesi Şuveybe'nin ve sonra Hâlîme'nin sütanneliğini ikinci madde olarak zikrettikten sonra, adı geçen eserin madde madde muhtevasını verir. Sözelimi 325. madde olarak Peygamber'in hastalığını ve 326. madde olarak da vefatını kaydederek eserin muhtevasını tamamlar (ss.33-53). Daha sonra, el-Halebî'nin eserinde, ayrıca 49 heyetle ilgili değerli bilgilerin yer aldığını vurgular ve bu heyetlerle ilgili bilgilerin, şimdiye kadar Avrupa tarihinde tam olarak ortaya konulmadığını belirtir, Şaķîf heyeti ile başlayarak, 49 madde halinde bunlarla ilgili bilgileri verir (ss.53-57).

Bu zengin bilgilerin ve olayların, ileride Peygamber biyografisini yazacaklar için malzemenin yarısını oluşturduğunu, diğer yarısını, onun

ahlâkı, teamülleri, hususiyetleri, kıyafeti, hayvanları, silahları, çocukları, eşleri, kâtipleri vs. ile ilgili bilgilerin teşkil ettiğini, bunlardan bir kısmının Gagnier'in eserinde mevcut olduğunu, Gibbon tarafından kullanıldığını, Peygamber'in biyografisini yazan Avrupalı yazarlar tarafından neredeyse kullanılmadığını açıklar. El-Ğaşallānī'nin, ed-Diyārbekrī'nin, 'Aṭā'ullāh'ın ve el-Halebī'nin eserlerini Peygamber'in hayatı ile ilgili en büyük ve değerli eserler olduğunu tekrar vurgular. Burada, el-Ğaşallānī'den, *el-Ğamīs*'ten ve *Ravzatu'l-Aḥbāb*'dan olmak üzere üç hülasa vereceğini, birincisinin Peygamber'in isimleri, ikincisinin hadisleri, üçüncüsünün de alışkanlıkları olduğunu belirtir.

Hemen akabinde Hammer, el-Ğaşallānī'nin eserinden Hz. Muhammed'in alfabetik olarak sıralanan 519 ismini, yani esmâ-i şerife'yi elif harfinden (1. el-Eberru Billāh, 2. el-Ebṭāhī ... şeklinde) başlamak suretiyle, madde madde Almanca'ya çevirir (ss.58-64). Bu 500 kūsûr ismin dışında Hz. Muhammed'in, "Ebū'l-Ğāsim" ve "Ebū İbrāhīm" gibi künyelerinin de bulunduğunu, ancak onun asıl isimlerinin "Muḥammed," "Aḥmed" ve "Maḥmūd" olmak üzere üç tane olduğunu, yukarıda zikredilen isimlerin ise *elḳāb* olduğunu belirtir.

Çalışmanın devamında Hammer, el-Ğaşallānī'nin eserinin zengin muhtevastından hülasa olarak, 101 madde halinde Hz. Peygamber'in sözlerini verir. 2. sırada yer verdiği "Ameller niyetlere göredir," 3. sırada kaydettiği "Kişinin niyeti amelinden hayırlıdır," 8. sırada kaydettiği "Harp hiledir," 21. sırada kaydettiği "Kavmin efendisi hâdimidir," 28. sırada kaydettiği "Bizi aldatan bizden değildir" gibi hadisler, Almanca'ya çevirdikleri arasındadır (ss.65-70). Bir Müslüman için Kur'an'ın Peygamber'in değil, Allah'ın sözü olarak geçerli olduğunu vurgular. Kur'an'ın Peygamber'in hayatı için önemini dile getirir.

Daha sonra Hammer, onun abdest, namaz, oruç, hac gibi ibadetleri nasıl yerine getirdiğinden, Siyer müelliflerinin fazilet ve mucizeleri ile ilgili olarak verdikleri bilgilerden daha önemlisinin, onun âdet ve teâmülleriyle ilgili olan haberler olduğunu söyleyerek *Ravzatu'l-Aḥbāb*'dan aşağıdaki konularla ilgili alıntılar yapar ve Almanca olarak kaydeder: Kıyafetleri (ss.71-72); yiyecek ve içecekleri (ss.72-74); seyahatleri (ss.74-75); hanımlara davranışı ve diğer davranışları (ss.75-78), yürüyüşü ve bineğe binışı, yatışı ve kalkışı vs.

Ravzatu'l-Aḥbāb'da yer alan Peygamber'in âdet ve teâmülleri hakkındaki bilgileri, el-Ğaşallānī'nin eserinin Tıbb-ı Nebevî ile ilgili

bölümünün geniş bir şekilde ihtiva ettiğini belirten Hammer, daha sonra, Peygamber'in biyografisi ile bağlantılı olduğu için çok önemli gördüğü Mekki ve Medeni surelerin tamamının nüzül sırasına göre tertibini, *Tārīhu'l-Ḥamīs*'ten verir. Daha sonra da nüzül tertibine göre Kur'an'ın Hz. Peygamber'in kırk yaşından vefatına kadarki hayatı için önemi üzerinde durur; bazı sureleri örnek gösterir ve içeriği hakkında bilgi verir (s.82 vd.). Hammer, Rotteck'in dünya tarihi üzerine yazdığı ve o zaman dört cilt halinde basılan eserinin Hz. Muhammed hakkındaki bölümünde gördüğü, başta imlâ hataları olmak üzere, bazı yanlışlara dikkat çeker. Bu arada Gagnier'in hatalarını düzelteren Silvestre de Sacy'nin bir araştırmasına atıfta bulunarak Hz. Peygamber'in 569 yılında değil, 20 Nisan 571'de doğduğunu kaydeder. Son olarak, Rotteck'in dünya tarihiyle ilgili eserinde rastlanan hatalara düşmemek için, özellikle Muhammed gibi bir din kurucusunun karakteristiğinin, onun hayatının, yukarıda zikredilen Doğu kaynaklarından faydalanarak yeniden yazılmayı hak ettiğini belirtir.

Sonuç

Hammer'in bu çalışması, Batı'da siyer çalışmaları için o zamana kadar kullanılmayan kaynakları tanıtıcı bir rol oynaması ve yön verici olması bakımından önemlidir. Aynı zamanda, ondan kısa süre sonra siyer kaleme alan, ancak bizzat Hammer'in ifadesiyle 'iğrenç epilepsi nöbetleri masalları'ndan yine de kurtulamayan Gustav Weil (1808-1889), ve onun Aloys Sprenger (1813-1893) ve Theodor Nöldeke (1836-1930) gibi muakkiplerinin ve diğer oryantalist siyer yazarlarının eserleri için zengin kaynak seçiminde etkili olduğu anlaşılmaktadır.